

УДК 94(476-25) [“1917/1922”]

Іван САЦУКЕВІЧ

*Магістр гісторыі, асістэнт кафедры эканамічнай гісторыі БДЭУ.
Сфера навуковых інтарэсаў: гісторыя Мінска, урбаністыка і ўрбананімія Беларусі.
Аўтар выданняў: “Гісторыя Мінска” (Мінск, 2006, у саўтэрстве), “Мінск: из руин
к процветанию” (Мінск, 2020), “Мінск-гістарычны. Карта-даведнік” (Мінск, 2021),
“Мінск: раёны, прадмесці, пасёлкі і мікрараёны” (Мінск, 2022).*

НАЗВЫ вуліц і плошчаў МІНСКА

ў 1917—1922 гг.

Дадзены артыкул з’яўляецца працягам публікацыі “Назвы вуліц і плошчаў Мінска ў канцы XVIII — першай палове XIX ст.” (2021, № 2) і “Назвы вуліц і плошчаў Мінска ў другой палове XIX — пачатку XX ст.” (2022, № 3) і прысвежаны даследаванню ўрбананіміі Мінска ў 1917—1922 гг. У тыя гады адбыліся трывалыя спробы істотна памяніць тапанімічны ландшафт, апошняя з якіх замацавалася на карце горада. У выніку гэтага найбольш значныя вуліцы і плошчы Мінска змянілі свае найменні.

У 1917 г. у Расійскай Імперыі адбыліся Лютайская і Каstryчніцкая рэвалюцыі, якія мелі лёсавызначальнае значэнне для Беларусі. Першыя змены ў тапаніміі Мінска адбыліся адразу пасля Лютайскай рэвалюцыі. Як паведамляе “Мінская газета”, 3 сакавіка 1917 г. на пасяджэнні Мінскай гарадской думы было прынята рашэнне аб перайменаванні Саборнай плошчы ў плошчу Свабоды. Вуліца Губернатарская (цяпер — вул. Леніна*) стала вуліцай 28 Лютага, Прывакзальная плошча — плошчай 17 Каstryчніка (дата абавязчэння Маніфеста ў 1905 г.), а Губернатарскі сад (Цэнтральны дзіцячы парк імя Максіма Горкага) — Народным садам [1, с. 24].

У год дзвюх рэвалюцый — 1917 — у Мінску змяніла сваю назуву галоўная гарадская плошча — Саборная, якая стала плошчай Свабоды. Заўважым, што толькі назва галоўной плошчы горада здолела ўкараніцца ў свядо-

Ключавыя слова: вуліца, плошча, горад, перайменаванне, урбананімія, тапонім, рэвалюцыя

масці мінчан і вытрымала праверку часам. Напэўна, наступныя падзеі не далі магчымасці гарадскім уладам пракантраляваць выкананне іншых перайменаванняў.

Змены ва ўрбананіміі Мінска прыйшлі ў пачатку 1919 г. На пасяджэнні прэзідыума Мінскага гарадскога Савета рабочых і сялянскіх дэпутатаў 4 лютага 1919 г., на якім прысутнічалі К.Грыгор'еў, Я.Свярдлоў, А.Славінскі, В.Яркін, сярод іншых разглядалася пытанне аб перайменаванні вуліц горада. Прэзідыум прапанаваў старшыні Савета гарадской гаспадаркі Ф.Кюсэ ўнесці прапановы па гэтым пытанні на пасяджэнні выканкама [2, арк. 206]. Праз два месяцы на пасяджэнні выканайчага камітэта Мінскага гарадскога Савета з дакладам аб пе-

райменаванні вуліц выступіў загадчык аддзела кіравання А.Кроль. Для выпрацоўкі праекта па перайменаванні вырашылі стварыць камісію з удзелам Ф.Кюсэ, А.Кроля і М.Крывашэйна [2, арк. 159].

Даследчык гісторыі Масквы У.Мураўёў лічыць, што пачатак перайменаванням назваў вуліц паклаў дэкрэт СНК Расійскай Сацыялістычнай Рэспублікі “Аб зняці помнікаў, узвядзеных у гонар цароў і іх слуг, і выпрацоўцы праектаў помнікаў Расійскай Сацыялістычнай Рэспублікі”, падпісаны У.Леніным, А.Луначарскім і І.Сталіным 12 красавіка 1918 г. Адзін з пунктаў дэкрэта прысвячаўся назвам вуліц у Маскве. Ужо ў канцы красавіка 1918 г. сотні вуліц і плошчаў Масквы былі перайменаваныя згодна з праектамі,

* Тут і далей сучасныя назвы вуліц і праспектаў даюцца ў дужках.

распрацаванымі раённымі партыйнымі камісіямі [3, с. 35]. Верагодна, менавіта прыклад Масквы быў узорным у справе перайменавання вуліц і плошчаў Мінска.

З ліпеня 1919 г. у газеце “Звізда” была апублікавана пастанова, згодна з якой былі перайменаваныя 17 гарадскіх тапонімаў: 12 вуліц, 1 завулак і 4 гарадскія плошчы (гл. табліцу 1) [4, с. 3]. Так, Юбілейная плошча была названа ў гонар 25 Кастрычніка, Прывакзальная — 18 Кастрычніка (верагодна, таму, што менавіта на ёй адбыўся Курлоўскі расстрэл), Траецкая — Парыжскай Камуны. Дзве з трох плошчаў былі названыя ў гонар рэвалюцыйных падзеяў 1905 і 1917 гг., а трэцяя — у гонар рэвалюцыйнага ўрада парыжскіх рабочых 1871 г.

Улетку 1919 г. адбылася першая спроба масавага перайменавання вуліц і плошчаў Мінска савецкімі ўладамі — новыя назвы атрымалі 17 плошчаў і вуліц горада. Кашарская плошча (зараз тэрыторыя станкабудаўнічага завода імя Сяргея Кірава), ля якой размяшчаліся вайсковыя казармы, надавалася імя Льва Троцкага — аднаго з арганізатараў Чырвонай арміі. Можна зразумець логіку асобных перайменаванняў: галоўная вуліца горада Захараўская (Захар'еўская) атрымала назvu Савецкай (праспект Незалежнасці), вуліца Скобелеўская (Чырвонаармейская), што вяла да плошчы Троцкага, — Чырвонаармейскай, Паліцэйская (Янкі Купалы) — Прападарская. Як можна ўбачыць, новыя назвы вуліц адлюстроўвалі асноўныя ідэалагічныя тэрміны савецкай улады.

Шэраг вуліц атрымаў імёны дзеячаў рэвалюцыйнага руху і бальшавіцкай партыі. Самая прэстыжная вуліца Мінска Губернатарская (Леніна) стала называцца вуліцай Карла Маркса. Койданаўская (Рэвалюцыйная) была названая ў гонар аднаго з арганізатараў сацыял-дэмакратычнага руху ў Германіі Фердынанда Ласалі [5, с. 141]. Петрапаўлаўская (Энгельса) пачала насыць імя Маісея Валадарскага, Хрышчэнская (усходняя частка Інтэрнацыяналнай) —

Табліца 1
Перайменаванне вуліц і плошчаў Мінска
ў ліпені 1919 г. савецкімі ўладамі

Старая назва	Новая назва	Сучасная назва
Вуліцы		
Губернатарская	Маркса	Леніна
Захар'еўская	Савецкая	Незалежнасці пр.
Падгорная	Свярдлова	Маркса
Скобелеўская	Чырвонаармейская	Чырвонаармейская
Хрышчэнская	Урыцкага	Інтэрнацыянальная
Юр'еўская	Лютайскай рэвалюцыі	Не існуе
Паліцэйская	Прападарская	Янкі Купалы
Праабражэнская	Інтэрнацыянальная	Інтэрнацыянальная
Петрапаўлаўская	Валадарскага	Энгельса
Багадзельная	Камуністычная	Камсамольская
Койданаўская	Ласалі	Рэвалюцыйная
Георгіеўская	Талстога	Чычэрэна
Плошчы		
Кашарская	Троцкага	Не існуе
Юбілейная	25-га Кастрычніка	Юбілейная
Траецка-Базарная	Парыжскай Камуны	Парыжскай Камуны
Ля вакзала Лібава-Роменскай чыгункі	18-га Кастрычніка 1905 г.	Прывакзальная
Завулак		
Архірэйскі	Дастаеўскага	Не існуе

Маісея Урыцкага, а Падгорная (Карла Маркса) — Якава Свярдлова. У гонар пісьменніка Льва Талстога была перайменаваная вуліца Георгіеўская (Чычэрэна), а Фёдара Дастаеўскага — завулак Архірэйскі (існаваў у раёне Кастрычніцкай плошчы). Заўважым, што з 17 перайменаваных вуліц і плошчаў 8 былі патранімічнымі. Калі К.Маркс, Ф.Ласаль, Ф.Дастаеўскі і Л.Талстой памерлі задоўга да Кастрычніцкай рэвалюцыі, то М.Валадарскі, Я.Свярдлоў і М.Урыцкі загінулі ў 1918—1919 гг., а Л.Троцкі быў ушанаваны пры жыцці.

Новыя назвы вуліц і плошчаў пратрымаліся крыху болей за месяц, бо 8 жніўня 1919 г. у Мінск увайшлі польскія войскі. У якасці новай гарадской улады быў створаны магістрат. Пасаду бургамістра атрымаў М.Доўнар-Запольскі, кірауніка тэхнічнага аддзела — дырэктар элек-

трастанцыі Т.Корзан, пытаннямі сацыяльной дапамогі і аддукацыі займаўся М.Радзевіч. Заўважым, што яны раней працавалі ў гарадской управе [6, с. 1]. На другім пасяджэнні магістрата 19 жніўня разглядалася пытанне аб перайменаванні вуліц горада [7, с. 143].

1 верасня 1919 г. беларуская газета “Звон” паведаміла, што ў магістрате створана камісія, якая “пераглядзіць назвы вуліц у Менску”. І з надзеяй дадала: “добра было б, каб вярнуць вуліцам іх даўнейшыя гістарычныя назвы, а частцэ надаць замест расейскіх — беларускія” [8, с. 1]. Адпаведная праца была праведзена аператыўна — 25 жніўня пратаколам № 4 магістрат пасстановіў перайменаваць 10 вуліц і плошчаў Мінска [7, с. 148]. Апублікавана гэтае рашэнне было 4 верасня 1919 г. на старонках “Мінскага кур’ера” [9, с. 4].

Былі замененыя не савецкія, а дарэвалюцыйныя назвы — папярэдняе савецкае перайменаванне дэмантратыўна не заўважалася. Вясмы вуліцам, перайменаваным расійскімі ўладамі пасля падаўлення паўстання 1863—1864 гг., вярталіся назвы, якія ўжываліся да 1866 г. Меркаванні беларускага асяродка пра вяртанне гісторычных назваў спрайдзіліся: вуліца Багадзельная зноў стала Феліцыянаўская (Камсамольская), Гандлёвая — Зыбіцкая (Зыбіцкая), Губернатарская — Францішканскай (Леніна), Манастырская — Бернардзінскай (Кірылы і Мяфодзія), Петрапаўлаўская — Дамініканскай (Энгельса), Праабражэнская — Зборавай (захоўня частка Інтэрнацыянальнай), Скобелеўская — Кашарская (Чырвонаармейская), а Хрышчэнская — Валоцкая (усходня частка Інтэрнацыянальнай).

У верасні 1919 г. другую спробу масава замяніць назвы вуліц і плошчаў Мінска зрабілі польскія ўлады. Плошча Свабоды, якая да Лютаўскай рэвалюцыі называлася Саборнай, была перайменаваная ў Кафедральную, бо акрамя права-слаўнага сабора на ёй месціўся кафедральны касцёл. Вуліца Паліцэйская (Янкі Купалы) атрымала назву Моставай, бо падзялялася на дзве часткі мостам праз Свіслоч [10, с. 4]. Але не ўсе спрадвечныя назвы былі вернутыя — вуліца Плябанская (Куйбышава), напрыклад, засталася Шырокай.

Поўны склад камісіі па перайменаванні невядомы, аднак, як можна меркаваць, вяртанне гісторычных назваў не адбылося без удзелу намесніка бургамістра Т.Корзана. Яго бацька — вядомы польскі гісторык Т.Корзан, ураджэнец Мінска — выдаў у 1906 г. у Варшаве краязнаўцы нарыс “Мінск у сярэдзіне XIX стагоддзя: з асабістых успамінаў” (“Mińsk w połowie XIX wieku: ze wspomnieniami osobistych”) [11]. Праект перайменавання быў распрацаваны кіраўніком гаспадарчай секцыі, лайнікам магістрата В.Бадзяном — юристам, польскім палітычным дзеячам [7, с. 347].

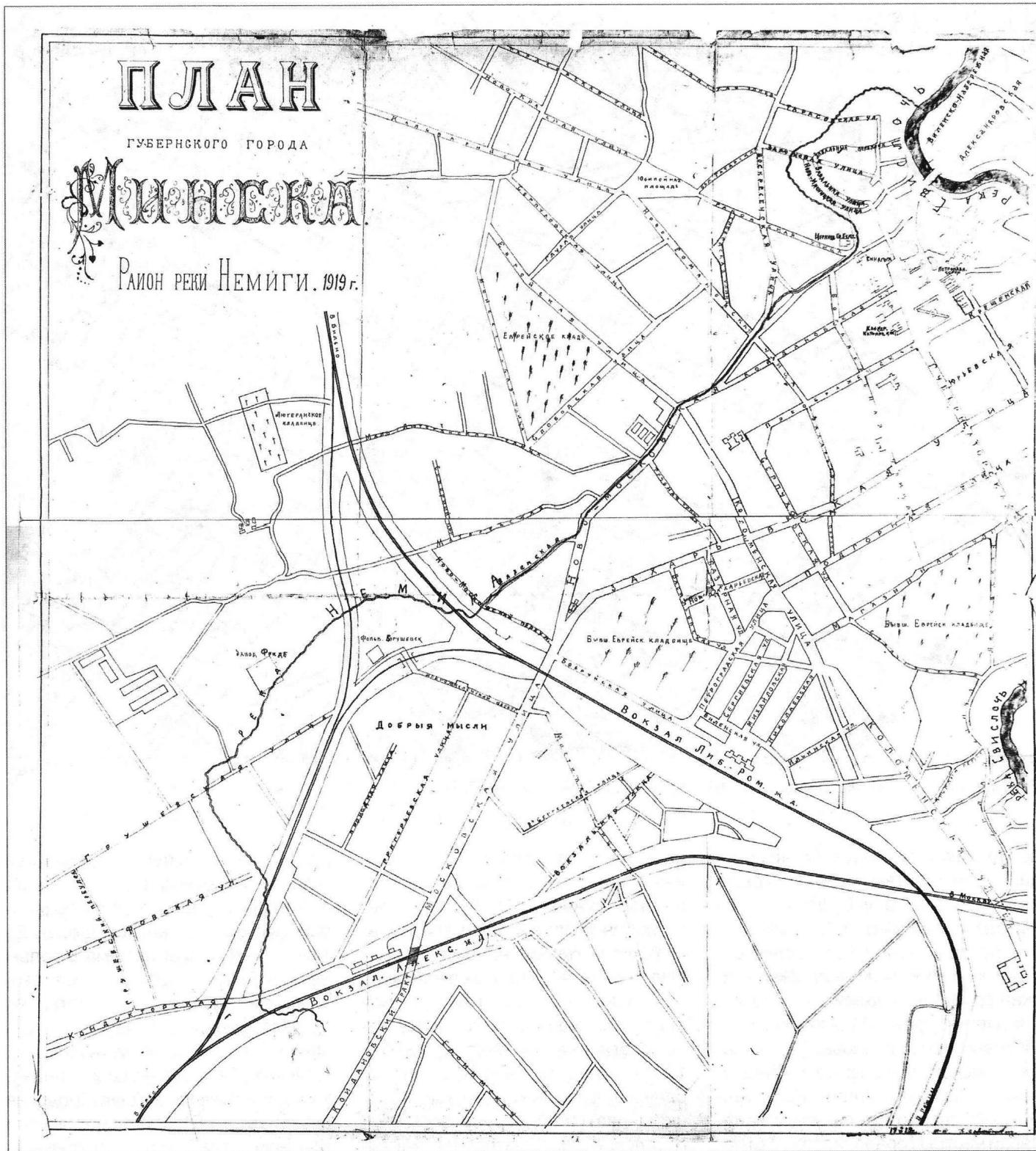
Табліца 2

Перайменаванне вуліц і плошчаў Мінска польскімі ўладамі ў верасні 1919 г.

Стара назва	Новая назва	Сучасная назва
Вуліцы		
Багадзельная	Феліцыянаўская	Камсамольская
Гандлёвая	Зыбіцкая	Зыбіцкая
Губернатарская	Францішканская	Леніна
Манастырская	Бернардзінская	Кірылы і Мяфодзія
Петрапаўлаўская	Дамініканская	Энгельса
Праабражэнская	Зборавая	Інтэрнацыянальная
Скобелеўская	Кашарская	Чырвонаармейская
Хрышчэнская	Валоцкая	Інтэрнацыянальная
Паліцэйская	Моставая	Янкі Купалы
Захар'еўская	Адама Міцкевіча	Незалежнасці пр.
Нова-Маскоўская	Брэсцкая	Мяснікова
Каломенская	Ігуменская	Свярдлова
Кацярынінская	Жыдоўская	Частка Нямігі
Яўрэйская	Варонъя	Калектарная
Мікалаеўская	Беларуская	Крапоткіна
Юр'еўская	Тадэвуша Рэйтана	Не існуе
Міхайлаўская	Караля Чапскага	Камуністычная
Сяргееўская	Літоўская	Не існуе
Ілынская	Мінская	Частка Ульянаўской
2-я Даўгабродская	Валмянская	Чапаева
Плошча		
Саборная	Кафедральная	Свабоды
Завулак		
Захараўскі	Сельскагаспадарчая вул.	Гарадскі Вал вул.

Абмежавацца зменамі назваў выключна ў гісторычным цэнтры Мінска магістрат не планаваў. У пачатку верасня 1919 г. ён даручыў лаўніку В.Бадзяну “сабраць у грамадскіх установах і арганізацыях інфармацыю адносна збору матэрыялаў для правядзення адпаведных змен назваў вуліц” [7, с. 156]. 11 верасня галоўную вуліцу горада Захараўскую (названую ў гонар губернатара З.Карнєева) аўядналі з Барысаўскім трактам і перайменавалі ў вул. Адама Міцкевіча (праспект Незалежнасці). Абгрунтаванне гэтага рашэння было наступным: “найвялікшым ураджэнцам Мінскай зямлі з’яўляецца польскі паэт А.Міцкевіч, якога ўсё насельніцтва шануе

як польскага песняра” [7, с. 162]. Наступныя перайменаванні выглядаюць супярэчлівымі [7, с. 190]. Вул. Юраўская (Юр'еўская), цяпер раён Кацярыніцкай плошчы, ішла паралельна праспекту Незалежнасці) была названа ў гонар Тадэвуша Рэйтана — ураджэнца Беларусі, пасла на знакамітым сойме 1773—1775 гг., які актыўна выступаў супраць падзелу Рэчы Паспалітай [12, с. 169]. Знікненне з карты Мінска старожытнай Юраўскай вуліцы супярэчыла памкненнем магістрата вярнуць гісторычныя найменні. Вуліцу Кацярыніскую (Няміга ад Петрапаўлаўскай царквы да маста праз Свіслоч), у назве якой пазнавалася асоба імператрыцы Кацярыны II,

Карта Мінска. Раён ракі Нямігі. 1919 г.

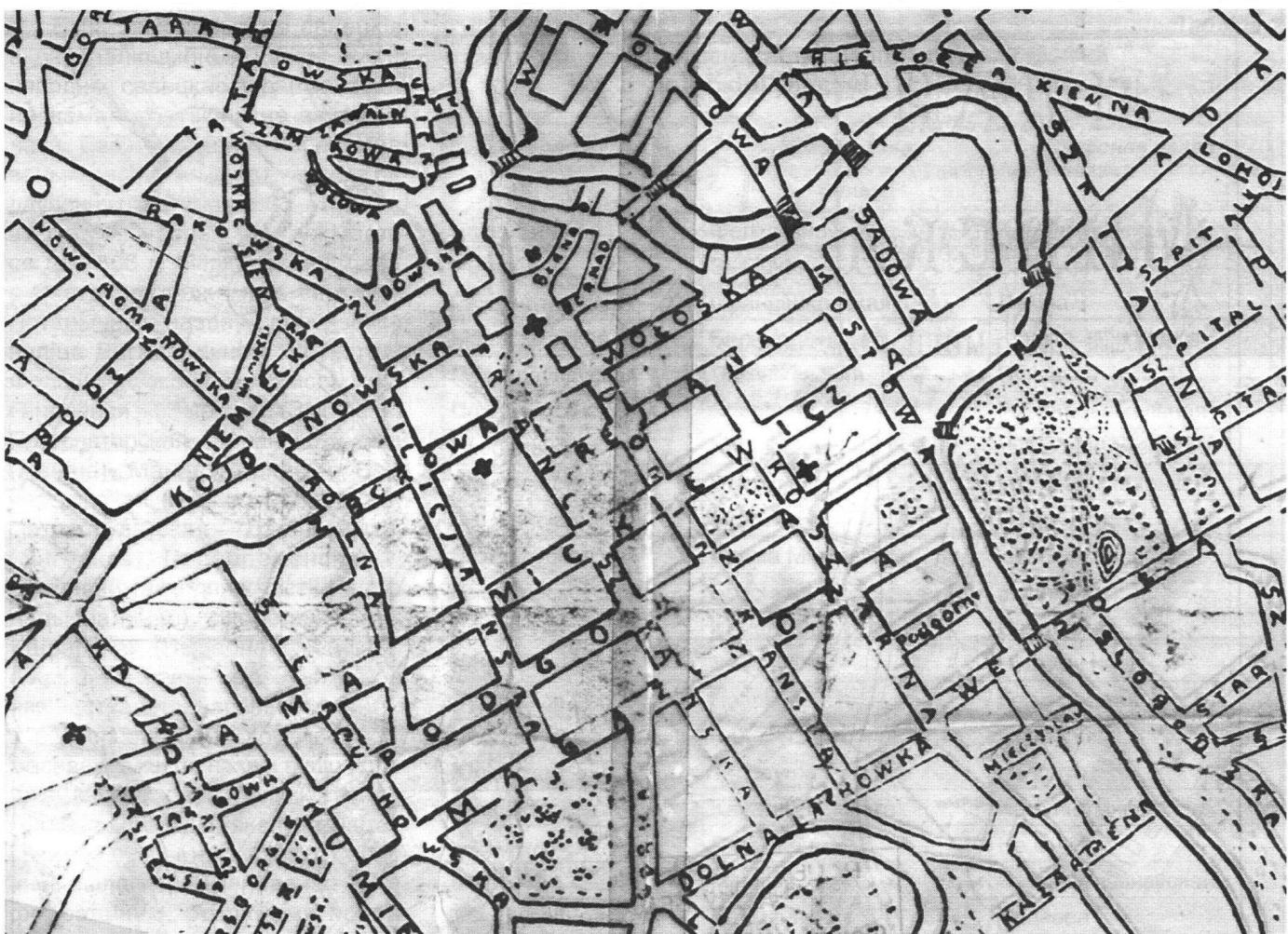
Крыніца: Нацыянальны гістарычны музей Беларусі. Фонды О—Я, Ш—22, Я—16, н/в 6799.

вырашылі назваць Уніяцкай, што таксама незразумела, бо царква ніколі не была ўніяцкай.

Напрыканцы 1919 г. выйшаў “План Мінска”, у якім былі пазначаны ўжо 23 перайменаваныя вуліцы

і плошчы горада [13, арк. 1]. Аўтары імкнуліся пазбавіць карту Мінска найбольш яскравых расійскіх назваў. Завулак Захараўскі (вуліца Гарадскі Вал) стаў вуліцай Сельскагаспадарчай (там знаходзілася адкрытае

ў 1915 г. Мінскае земляробчае таварыства ўзаемнага страхавання, зараз — будынак Міністэрства ўнутраных спраў Рэспублікі Беларусь па праспекце Незалежнасці, 15). Вуліца Нова-Маскоўская (Мяснікова)

Фрагмент цэнтра Мінска на карце. 1919 г. Крыніца; НГАБ. — Ф. 1477, Вол. 1, Спр. 3021, Арк. 1.

аб'ядноўвалася з Маскоўскай і Койданаўскім трактам (Чкалава) і была перайменавана ў Брэсцкую, бо выходзіла на Брэст, а Каломенская (назва звязаная з размешчаным у Мінску Каломенскім палком расійскай арміі), якая далей пераходзіла ў Ігуменскі тракт (Маякоўскага) — у Ігуменскую (Свярдлова). Вуліца Кацярынінская (названая раней рашэннем магістрата Уніяцкай) стала Жыдоўскай, бо пралягала ў гандлёвой частцы горада, населенай пе-раважна яўрэямі. Ранейшая Яўрэйская (Калектарная), што пралягала ля гарадскіх яўрэйскіх могілак, атрымала назыву Варонъя.

Выкажам меркаванне, што вуліца Мікалаеўская, верагодна з-за блізкасці сваёй назвы да імя апошняга расійскага цара, была перайменавана ў Беларускую (Крапоткіна). Хутчэй за ёсё, яна была так

названая з-за стэрэатыпа палякаў: яны лічылі беларусамі пераважна праваслаўных, а вуліца месцілася побач з праваслаўнымі Старожоўскімі могілкамі. Акрамя А.Міцкевіча і Т.Рэйтана ў назвах вуліц была ўшанавана яшчэ адна гістарычная асoba. У гонар шматгадовага гарадскога галавы Мінска (1890—1901 гг.) графа К.Чапскага была пераназвана вул. Міхайлаўская (Камуністычная) [14, с. 21]. Яшчэ ў 1909 г. гарадская дума разглядала магчымасць такога перайменавання, аднак не знайшла падтрымкі губернатара [15, арк. 1].

Таксама былі пераназваны вуліцы-“двойнікі”, тым самым магістрат спрабаваў часткова вырашыць праблему існавання ў горадзе аднайменных вуліц, чаго не зрабілі расійскія ўлады. Так, вуліца Сяргеевская (існавала паміж Ленінградской і Кі-

рава) стала Літоўскай, Ілыінская (частка Ульянаўскай) — Мінскай, а 2-я Даўгабродская (Чапаева) набыла імя Валмянская (гл. табліцу 2). Але новыя назвы атрымалі толькі некалькі вуліц, а дзясяткі безназоўных і пайторных назваў засталіся.

Нязмененыя назвы вуліц пера-
кладаліся на польскую мову. Так, loci-
фаўская (Разінская) была пазнача-
на як Józefowska, а Даўгабродская
(Казлова) — Długobrodzka. Вуліца
Красная стала Piękna (што значыць
прыгожая), што больш правільна,
чым сённяшнія шыльды на гэтай
вуліцы паведамляюць — Чырвоная.
Але не абышлося без сэнсавых
памылак: вуліца Трубная (цяпер Бер-
сана; назва паходзіць ад тэрміна “тру-
ба” — рэчышча невялікай ракі) была
запісана як Trębacka (музыкаў-тру-
бачоў). Рашэнне магістрата ад 13 ка-
стрычніка 1919 г. аб размяшчэнні

побач з польскімі надпісамі беларускіх назваў вуліц, прынятае па ініцыятыве лаўніка Ч. Радзевіча, так і не было выканана [7, с. 186].

Аналіз мінскіх газет канца 1919 г. — пачатку 1920 г. паказаў, што ў друку выкарыстоўваліся як старыя, так і новыя назвы. Часцяком пазначаліся новыя, а старыя найменні — у дужках. Рэзкую крытыку беларускіх нацыянальных колаў выклікаў выраб новых шыльдаў з назвамі вуліц на польскай мове. Юры Алелькавіч у артыкуле "Беларускія назовы вуліц у Менску" агучыў гэтую крытыку [16, с. 3]. Ю. Алелькавіч — гэта псеўданім жыхара Мінска, удзельніка беларускага нацыянальнага руху Р. Зямкевіча [17, с. 523]. Аўтар артыкула крытыкуе жаданне польскіх улад "зрабіць наш горад чыста польскім", прапаноўвае перайменаваць шматлікія расійскія назвы кшталту Вяземскай, Казанскай, Серпухаўскай у гонар знакамітых асобаў з гісторыі Беларусі — Ф. Скарыны, С. Буднага, В. Дуніна-Марцінкевіча і інш.

Чырвоная армія ўвайшла ў Мінск 11 ліпеня 1920 г. Сваю дзейнасць аднавілі органы савецкай улады. Як паказаў аналіз мінскіх газет другой паловы 1920 г. — першай паловы 1922 г., мінчане карысталіся дарэвалюцыйнымі назвамі вуліц і плошчаў горада. Адзінае выключэнне — галоўная гарадская плошча, якую менавалі як па-старому, так і па-новаму: Саборная плошча ці плошча Свабоды [18, с. 4; 19, с. 4; 20, с. 4]. Існаванне дарэвалюцыйных назваў вуліц не заўважалася новымі ўладамі амаль два гады. Але асобныя грамадскія звароты па гэтай тэмэ былі. Так, 11 жніўня 1921 г. выканкам гарсавета разглядаў хадайніцтва "Всеобуча Западной железной дороги" аб перайменаванні вуліцы Сяргееўской (існавала паміж сучаснымі Ленінградскай і Кірава). Члены выканкаму А. Крыніцкі, Ф. Кюсэ, А. Лейбаў пастановілі перайменаваць вуліцу Сяргееўскую ў вуліцу "Всеобуча Зап. жел. дороги" [21, арк. 174]. Аднак па невядомай прычыне гэтае рашэнне гарадскіх улад не было выканана.

Табліца 3
Перайменаванне вуліц і плошчаў Мінска 1922 г.

Стара назва	Новая назва	Сучасная
Вуліцы		
Аляксандраўская	Камунальная	Багдановіча
Афіцэрская	Каменева	Не існуе
Багадзельная	Камсамольская	Камсамольская
Белацаркоўная	Чырвонасцяжная	Не існуе
Верхнеляхайская	Беларуская	Беларуская
Верхняя Ляхаўка	Гарбарная	Ульянаўская
Вясёлая	Першамайская	Першамайская
Георгіеўская	Чычэрынская	Чычэрына
Губернатарская	Ленінская	Леніна
Дзяменцеўская	Дзяржынскага	Фабрыцыуса зав.
Залатагорская	Чырваназорная	Чырваназорная
Захар'еўская	Савецкая	Савецкая + Незалежнасці пр.
Ілынская	Ульянаўская	Ульянаўская
Іосіфаўская	Разінская	Разінская
Казакоўская	Пугачоўская	Пугачоўская
Каломенская	Свярдлоўская	Свярдлова
Кандуктарская	Чыгуначная	Чыгуначная
Койданаўская	Рэвалюцыйная	Рэвалюцыйная
Ляхаўская Слабада	Беларуская Слабада	Не існуе
Магазінная	Універсітэцкая	Кірава
Мала-Манастырская	Герцэнская	Герцэна
Манастырская	Бакунінская	Кірылы і Мяфодзія
Мацвееўская	Розы Люксембург	Розы Люксембург
Мікалаеўская	Крапоткінская	Крапоткіна
Ніжняя Ляхаўка	Лекерта	Кастрычніцкая і Індустрыяльная
Нова-Раманаўская	Рэспубліканская	Раманаўская Слабада
Нямецкая	Карла Лібкнехта	Карла Лібкнехта
Падгорная	Карла Маркса	Карла Маркса
Паліцэйская	Праздніцкая	Янкі Купалы
Петрапаўлаўская	Энгельса	Энгельса
Праабражэнская	Інтэрнацыянальная	Частка Інтэрнацыянальнай
Серпухаўская	Валадарскага	Валадарскага
Скобелеўская	Чырвонаармейская	Чырвонаармейская
Сямёнаўская	Партызанская	Партызанская
Трубная	Берсана	Берсана
Уваскрасенская	Вызвалення	Вызвалення
Хрышчэнская	Кастрычніцкая	Частка Інтэрнацыянальнай
Юр'еўская	Камуністычная	Не існуе
Плошчы		
Саборная	Свабоды	Свабоды
Траецкая	Парыжскай Камуны	Парыжскай Камуны
Завулкі		
Архірэйскі	Луначарскага	Не існуе
Брацкі	Таварыскі	Не існуе
Васільеўскі	Земляробчы	Не існуе
Дабрамысленскі	Чырвонамысленскі	Дабрамысленскі
Захараўскі	Урыцкага вул.	Гарадскі Вал

Складзена аўтарам па матэрыялах: НАРБ. — Ф. 93. Воп. 1. Спр. 1219. Арк. 139.

У чэрвені 1922 г. шырока адзначалася 20-годдзе замаху рабочага Г.Лекерта на віленскага губернатора В. фон Валя. І хоць замах быў няўдалы, а яго выканануца быў пакараны смерцю, гэты ўчынак з'яўляўся прыкладам рэвалюцыйнага герайзму. У Мінску віленскаму рабочаму-шашуцу ўсталявалі помнік, а газета “Звязда” прысвяціла ўчынку Г.Лекерта нумар [22, с. 1]. Гарвыканкам прыняў рашэнне аб перайменаванні Ляхаўкі, населенай працоўнымі-гарбарамі, у вуліцу Лекерта [23, с. 4].

Новае імя атрымалі трывуліцы Ніжне-Ляхаўскія: толькі што скончылася польска-савецкая вайна, а “ляхі” — як называлі палякаў у народзе — захапілі тэрыторыю Заходняй Беларусі. Можна меркаваць, што многім у Мінску назывы “ляхаўскіх” вуліц нагадвалі пра гэты факт. Так у Мінску з'явіліся 1-я (цяпер пешаходны праход паміж стадыёнам “Дынама” і 3-й гарадской бальніцай), 2-я (Кастрычніцкая) і 3-я (Індустрыяльная) вуліцы Лекерта.

У лістападзе 1922 г. адбылося трэцяе масавае перайменаванне вуліц і плошчаў Мінска, праведзенае савецкімі ўладамі. Менавіта яно было поўнасцю рэалізаванае. Але сур'ёзна на неадпаведнасць назваў вуліц і плошчаў новаму грамадскаму ладу гарадскія ўлады паглядзелі толькі напярэдадні пяці гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі. 6 лістапада 1922 г. у Мінску адбылося пасяджэнне Мінскага гарадскога савета сумесна з прадстаўнікамі ЦВК, Саўпрафбела і воінскіх часцей, прысвечанае юбілею. Старшыней пасяджэння быў выбраны А.Чарвякоў. Другім пытаннем разглядалі пропанову аб перайменаванні “некаторых старых вуліц рэвалюцыйнымі назвамі” [24, арк. 1]. Было перайменавана адразу 45 вуліц і плошчаў горада (гл. табліцу 3).

Гэта было зроблена па некалькіх прычынах. Па-першае, савецкае перайменаванне 1919 г. не замацавалася ў свядомасці мінчан і яго неабходна было пайтарыць.

Па-другое, бальшавіцкія ўлады па-ранейшаму разглядалі назывы вуліц у якасці ідэалагічнага сродку ўздзеяння на насельніцтва. Толькі ў адрозненні ад 1919 г., калі ўсё рабілася ў мітусні, зараз быў час падумаць і прыняць добра падрыхтаванае рашэнне, прымеркаваўшы яго да першага пяцігадовага юбілею Кастрычніцкай рэвалюцыі. Падрыхтоўкай праекта перайменавання 1922 г. зноў займалася Мінгарсавет. Цікава, што пасаду старшыні Мінгарсавета, як і ў 1919 г., зноў займал Ф.Кюсэ, які добра ведаў усе акалічнасці папярэдняй змены назваў [21, арк. 174].

Але перайменаванне 1922 г. адрознівалася ад папярэдняга. Па-першае, сваім маштабамі: калі ў 1919 г. пераназвалі 17 вуліц і плошчу, то зараз — у 2,5 раза болей. Па-другое, не меншыя змены адбыліся і са зместам перайменавання. У 1922 г. не знайшлося месца на вулічных шыльдах Мінска Ф.Ласалю. Калі ў 1919 г. у горадзе быў прыжыццёва ўшанаваны толькі адзін дзеяч партыі бальшавікоў — Л.Троцкі, то ў 1922 г. — ужо шэсць. У Мінску з'явіліся вуліцы, названыя ў гонар Ф.Дзяржынскага, Л.Каменевіча, А.Луначарскага, Г.Чычэріна. Імем У.Леніна было названа дзве вуліцы — Ленінская і Ульянаўская.

Многія новыя назывы ў 1922 г. змянілі сваё месцазнаходжанне ў парыўнанні з найменнямі 1919 г. Напрыклад, у 1919 г. вуліцай Маркса стала сучасная вуліца Леніна, Валадарскага — Энгельса, Свярдлова — Маркса. Вуліца Багадзельная ў 1919 г. стала Камуністычнай, а ў 1922 г. — той, што і зараз — Камсамольскай. Поўных супадзення ў перайменаваннях 1919 г. і 1922 г. налічваецца толькі пяць: вуліцы Савецкая, Чырвонаармейская, Інтэрнацыянальная, Пралетарская і плошча Парыжскай Камуны. Верагодна, гэтыя перастаноўкі адбыліся з-за того, што ў распрацоўшчыкаў перайменавання з'явіўся час на падрыхтоўку, яны стварылі своеасаблівы спіс, згодна з якім размяркоўваліся назывы вуліц.

Мяркуеца, што перайменаванне вырашала дзве задачы: з аднаго боку, ліквідацыю назваў, якія засталіся ад самадзяржай, з другога — папулярызацыю савецкіх лозунгаў і імёнаў дзеячаў. Фактычна ў тых, хто рыхтаваў перайменаванне, было два спісы. Першы — з назвамі вуліц, якія неабходна было змяніць, а другі — са спісам прозвішчаў і слоў-лозунгаў, для якіх трэба было знайсці месца на карце горада. Гэтыя спісы маглі не супадаць па колькасці, таму адказаць на пытанне, чаму менавіта ту ю ці іншую вуліцу перайменавалі так ці інакш, не ўяўляеца магчымым. Часам, калі не хапала месца для ўшанавання адпаведнага дзеяча, вуліца з ідэалагічнай нейтральнай назвой падпадала пад перайменаванне. Напрыклад, адказаць на пытанне, чаму ў гонар Ф.Дзяржынскага перайменавалі менавіта вуліцу Дзяменцьеўскую, а не Андрэеўскую ці Антонаўскую, амаль немагчыма. Але ў некаторых выпадках логіку перайменавання прасачыць можна. Так, некаторыя старыя і новыя назывы аказаліся блізкімі па сэнсе, але рознымі па ідэалагічным напаўненні: завулкі Брацкі і Таварыскі, вуліцы Вясёлая і Першамайская, Скобелеўская і Чырвонаармейская (памяць пра вядомага царскага генерала памянялі на праслаўленне Чырвонай арміі, захаваўшы пры гэтым мілітарысцкі “ухіл” назывы вуліцы). Назуву вуліцы Ілынскай памянялі на блізкую па гучанні Ульянаўскую. Каля лютэранскіх могілак, якія мінчане таксама называлі нямецкімі, вуліцы Нямецкую і Мацвееўскую пераназвалі адпаведна ў вуліцы Карла Лібкнхета і Розы Люксембург — дзеячаў германскага сацыялістычнага руху.

Галоўная вуліца Мінска савецкімі ўладамі была названа Савецкай. Фрагмент той вуліцы захаваўся на адрэзку ад вуліцы Барыўскай да Свярдлова ў раёне плошчы Незалежнасці. Некаторыя назывы змястоўна супрацьстаяць адна другой: Паліцэйская і Пра-

летарская, Нова-Раманаўская і Рэспубліканская, Белацаркоўная і Чырвонасцяжная, Хрышчэнская і Кастрычніцкая, Казакоўская і Пугачоўская. Апошнє перайменаванне выглядае натуральным: вуліцу, названую ў гонар “душыцеляў” рэвалюцыйных дэманстрацый — казакоў перайменавалі ў гонар народнага паўстанца Е.Пугачова. Але ініцыятары перайменавання не ведалі, што вуліца называлася па прозвішчы былог землеўладальніцы зямлі Ю.Козак, якая аніякіх адносінаў да казакоў не мела [25, арк. 1].

Пафас тых гадоў прадугледжваў, што працоўныя вызываляліся ад векавога прыгнёту, у тым ліку рэлігійнага. Можна выказаць меркаванне, што менавіта з гэтай прычыны вуліцу Уваскрасенскую (названую ў гонар важнейшага хрысціянскага святы) перайменавалі ў вуліцу Вызвалення — вызвалення ад рэлігійных забабонаў. З 45 новых найменняў толькі два былі неяк прывязаны да мясцовасці: Чыгуначная (пры гэтым незразумела, чым была не даспадобы старая назва Кандуктарская) і Універсітэцкая (Магазінная, сучасная Кірава), якія размясціліся каля адпаведных аб'ектаў. Заўважым, што пераважная большасць перайменаваных вуліц — гэта важнейшыя вуліцы горада, якія знаходзіліся ў яго цэнтральнай частцы.

Такім чынам, вырашальным фактам перайменавання ў Мінску ў 1917—1922 гг. была змена палітычнай улады. Урбананімія горада кардынальна змянілася ў гэты час, бо пад перайменаванне падпалі самыя важныя і вялікія вуліцы ў цэнтральнай частцы горада. Пачатак гэтаму паклалі падзеі 1917—1922 гг., калі мясцовыя улады пачалі разглядаць назвы вуліц і плошчаў як аб'ект дзяржаўнай ідэалогіі. Унутрыгарадскія найменні ўспрымаліся як славесная форма замацавання перамогі новага рэжыму, як сродак агітацыі і актыўнай пропаганды новага светапогляду і ладу жыцця.

У 1920-я гг. аформілася працэдура найменавання і перайменавання ўрбанонімаў Мінска праз рашэнне мясцовага органа ўлады, што фіксавалася адпаведнымі пратаколамі. Вуліцы сталі масава называць у гонар канкрэтных асобаў, тым самым ствараючы асновы для новай практыкі: дагэтуль патранімічныя найменні сустракаліся толькі ў якасці выключэння. Цікава, што і польскія ўлады выкарыстоўвалі тапаніміку ў ідэалагічных мэтах. Пры гэтым яны ставілі задачу ператварэння Мінска ў польскі горад. Вырашальным аказалася савецкае перайменаванне вуліц і плошчаў горада ў 1922 г. Менавіта яно захавалася да сённяшняга дня. Менш чым за пяць гадоў урбананімія Мінска змянілася непазнавальна: з 300 вуліц і плошчаў амаль усе цэнтральныя былі перайменованы. У выніку адбылося зараджэнне савецкай тапанімічнай сістэмы, якая часткова працягвае існуваць у Мінску і зараз.

1. Переименование улиц и площадей // Минский курьер. — 2001. — 20 чэрвня. — С. 24.

2. Дзяржаўны архіў Мінскай вобласці (далей — ДАМВ). — Ф. 1111. Воп. 1. Спр. 17.

3. Муравьев, В. Б. Московские улицы. Секреты переименований / В. Б. Муравьев. — М. : Алгоритм : Эксмо, 2006. — 336 с.

4. К переименованию улиц г. Минска // Звезда. — 1919. — 3 июля. — С. 3.

5. Ласаль // Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / Беларус. Энцыкл. ; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск, 1999. — Т. 9 : Кулібін — Малайта. — С. 141.

6. Минский курьер. — 1919. — 26 августа.

7. Мінскі магістрат і гарадская рада ў дакументах, 1919—1920 / падрыхт. да друку, прадм. і камент. А. Г. Дашкевіч, А. А. Скеп'ян ; пер. з пол. А. А. Скеп'ян. — Мінск, 2020. — 394 с.

8. Беларуская кроніка // Звон. — 1919. — 1 верасня. — С. 1.

9. По постановлению магістрата // Минский курьер. — 1919. — 4 сен-тября. — С. 4.

10. Перайменаванье назваў вуліц // Звон. — 1919. — 8 верас. — С. 4.

11. Korzon, T. Mińsk w połowie XIX wieku: ze wspomnień osobistych / T. Korzon. — Warszawa, 1906. — 20 s.

12. Рэйтан // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / Беларус. Энцыкл. — Мінск, 2001. — Т. 6, кн. 1 : Пузелі — Усая / рэдкал. : Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. — С. 169.

13. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (далей — НГАБ). — Ф. 1477. Воп. 1. Спр. 1149.

14. Шыбека, З. В. Граф з піўной этикеткі, або пераўтваральнік Menska / З. В. Шыбека // Спадчына. — 2002. — № 4. — С. 10—21.

15. НГАБ. — Ф. 299. Воп. 5. Спр. 1921.

16. Алелькавіч, Ю. Беларускія назовы вуліц у Менску / Ю. Алелькавіч // Беларусь. — 1919. — 4 лістапада. — С. 3.

17. Саламевіч, Я. Зямкевіч, Р. А. / Я. Саламевіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : у 6 т. / Беларус. Энцыкл. — Мінск, 1996. — Т. 3 : Гімназіі — Кадэнцыя / рэдкал. : Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. — С. 523.

18. Комхоз // Звезда. — 1922. — 1 апреля. — С. 4.

19. По Минску // Звезда. — 1922. — 11 апреля. — С. 4.

20. Предлагается всем арендаторам // Звезда. — 1922. — 3 июня. — С. 4.

21. ДАМВ. — Ф. 6. Воп. 1. Спр. 7.

22. 20 лет тому назад царское правительство розгами хотело убить революцию. Победившая революция положила конец царству розги // Звезда. — 1922. — 11 июня. — С. 1.

23. Переименование Ляховки в улицу Лекерта // Звезда. — 1922. — 10 июня. — С. 4.

24. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей — НАРБ). — Ф. 34. Воп. 1. Спр. 360.

25. НГАБ. — Ф. 22. Воп. 2. Спр. 76. *Паступіў у рэдакцыю*

14.03.2023.